

**ВИКОРИСТАННЯ АКТИВНИХ МЕТОДИК У ДОСЛІДЖЕННІ
ВЗАЄМНОЇ МІЖСОБИСТІСНОЇ ПЕРЦЕПЦІЇ У СИСТЕМАХ
«УЧЕНЬ-УЧЕНЬ», «ВЧИТЕЛЬ-УЧЕНЬ»**

Загальна кількість годин – 6

Форми занять: лекція (2 години), практичні заняття (4 години)

План заняття

1. Спілкування, взаємини і взаємооцінки вчителів та учнів
2. Умови і особливості використання активних методик дослідження взаємної міжособистісної перцепції.
3. Процедура застосування активних інтеракційних методик.
4. Опрацювання методик (практична робота):
 - «Незалежні інтеракційні характеристики»;
 - «Вивчення емоційних оцінок взаємин між однокласникам»;
 - «Виявлення емоційних оцінок взаємин між учнями та вчителями»;
 - «Умовний пустельний острів»;
 - «Графічний символ особистості».

Анотація

У психологічній, філософській і педагогічній літературі поняття «взаємини» («стосунки») «взаємооцінки», «взаємодія» прийнято розглядати як структурні або функціональні компоненти більш широкого поняття – «спілкування». При цьому, на думку В.Н.Панфьорова, помітне прагнення авторів розкрити його суть через три найбільш загальні категорії: «діяльність», «ставлення», «відображення». У визначеннях спілкування через категорію «діяльність» частіше підкреслюється його інформативно-комунікативна сторона, увага більшою мірою звертається на матеріальні характеристики

процесу, а також на мету і мотиви партнерів по спілкуванню. У визначеннях спілкування через категорії «відображення» і «ставлення» підкреслюється його ідеальна сторона. Тут відображення людини людиною виступає в єдності з ставленням партнерів один до одного.

Оцінне ставлення може визначити як тісно пов'язане з емоційними реакціями співставлення суб'єктом вчинків, поведінки або особистості оцінюваного з прийнятою суб'єктом системою ціннісних орієнтацій і виведення на основі цього якісних характеристик із відповідною градацією між полюсами позитивного й негативного.

Звідси, взаємні оцінні ставлення (взаємооцінки) являють собою взаємозв'язок і взаємообумовленість оцінних ставлень один до одного суб'єктів спілкування.

Говорячи про оцінки, слід вказати на їх залежність від самооцінок, причому, як пише О.О. Бодальов, хороше знання себе, своїх недоліків, своїх пристрастей є однією з важливих умов об'єктивної оцінки інших людей. На такий зв'язок оцінок і взаємооцінок вказують М.Й. Боришевський, В.Н. Панфьоров.

Взаємні оцінні ставлення, на наш погляд, доцільно розглядати в плані висунутої В.А. Ядовим теорії диспозиційної регуляції поведінки особистості. Згідно цієї теорії регуляція соціальної діяльності суб'єкта може бути описана формулою С – Д – П (ситуація – диспозиція – поведінка). Диспозиція являє собою схильність людини до певного сприйняття умов діяльності, її поведінкову готовність і включає в себе три основних компоненти – емотивний, когнітивний і поведінковий.

Взаємні оцінні ставлення суб'єктів значною мірою визначають їх об'єктивну (зовнішню) поведінку, і тому можна говорити про тісний зв'язок взаємооцінок і взаємодії. Взаємодія, згідно визначення Я. Щепанського, - це система етичних стійких дій, спрямованих на те, щоб викликати зворотну реакцію з боку партнера; причому, викликана реакція викликає, в свою чергу,

реакцію того, хто здійснював початкову дію. Характеризуючи взаємодію, З.Ф. Єсарєва підкреслює, що «це процес, рух, причина розвитку, прогресу».

Умови і особливості використання активних методик дослідження взаємної міжособистісної перцепції.

Перша. Зміст, форма і процедура проведення мають бути емоційно привабливими для школярів і вчителів і викликати у них відповідні почуття. Це забезпечить щирість у прояві їх ставлень один до одного, а також дасть змогу досягнути того, щоб емпірична робота не була якимось одноразовим актом, а мала певну систему. Без цього більш чи менш тривала діяльність у вказаному напрямку буде просто неможливою в результаті відкритого чи прихованого опору учнів і, не в останню чергу, незацікавленості самого вчителя.

Друга. Доступність методик для вчителя і учнів. Якщо методика містить у собі надмірно складні процедурні елементи, вимагає значної підготовчої роботи і передбачає великий обсяг дій при обробці одержаних даних, то, як показує досвід, учителі практично завжди уникають від її використання.

Третя. Методики повинні давати необхідну кількість знань учителям про міжособистісні ставлення в класі та їх власні взаємини з учнями, оскільки в протилежному випадку, педагогам просто не буде сенсу організовувати експериментальні заняття і відводити для цього спеціальний час.

Четверта. Методика не повинна приводити до виникнення напруженості у взаєминах, конфліктів, почуття тривожності у конкретних суб'єктів спілкування.

Практичне заняття

Методика 1. «Незалежні інтеракційні характеристики»

Мета – вивчення характеру, особливостей поведінки окремих учнів класу та вправління вчителя в організації спеціального перцептивного спілкування зі своїми вихованцями.

Процедура проведення. Експериментатор (вчитель) виявляє двох учнів, які бажають дізнатися про себе думку однокласників. Текст звертання повинен мати

орієнтовно такий зміст: «Хто з вас хоче знати думку про себе товаришів по класу? Я відразу прочитаю в цій аудиторії всі характеристики, причому думки будуть передані об'єктивно, без образ, враховуючи педагогічну доцільність. Деяка корекція висловлювання можлива лише для того, щоб не вийти за межі загальноприйнятих норм такту і етики».

Значення методики для педагога полягає в тому, що він потрапляє в керовану ситуацію інтенсивного перцептивного спілкування зі своїми вихованцями. За короткий проміжок часу вчитель повинен висловити учням значну кількість оцінних думок, більш чи менш глибоко проаналізувати зворотні реакції не тільки оцінюваних, а й їх однокласників, відповідним чином корегувати свої власні дії. Отже, він має змогу вправлятися у взаємодії з учнями і тією чи іншою мірою впливати на формування оцінного ставлення до себе з їхнього боку.

Методика 2. «Вивчення емоційних оцінок взаємин між однокласникам».

Мета – вивчення емоційного плану системи взаємин між учнями в конкретному класі.

Процедура проведення. Досліджуваним роздаються аркуші зі списком учнів їх класу, на яких навпроти кожного прізвища зображено нескладну графічну шкалу (див нижче) з шестибальною системою оцінок від «-3» до «3». (Як показує досвід, використовуючи методику в адаптованому варіанті вчителі практично завжди попередньо списки не готують, а просто диктують його учням у ході проведення методики). Школярам пропонується вертикальною лінією в будь-якій точці шкали визначити оцінку своїх взаємин із кожним однокласником і «галочкою» – вірогідну оцінку їхніх взаємин з боку кожного ж таки однокласника. Аркуші досліджуваними підписуються. Як ми виявили, це не впливає на відвертість відповідей, бо оцінюється не особистість, а взаємини, які, як правило, проявляються на зовнішньому рівні і не є таємницею для оточуючих. Крім того, як ми встановили, в разі виставлення негативної оцінки, вона може бути будь-коли виправдана такою логікою :»Не в усіх з хорошими людьми

складаються хороші стосунки. Інколи двоє в принципі непоганих людей зрозуміти один одного не можуть». Це допомагає досліджуваному уникнути «мук сумління» і перед собою і перед товаришем.

Методика 3. «Виявлення емоційних оцінок взаємин між учнями та вчителями».

Мета – дослідження емоційного плану системи взаємин між вчителями і учнями конкретного класу.

Процедура проведення. Учні виконують завдання, аналогічне описаному в попередній методиці (природно, в список на аркушах включаються прізвища вчителів). Таке ж завдання виконують і вчителі (при необхідності і в залежності від поставленої мети в список можна вносити не всіх учнів класу, а лише тих, чий взаємини цікавлять експериментатора).

Методика 4. «Умовний пустельний острів».

Мета – виявлення взаємних оцінок і характеристик між учнями класу і їх безпосередня корекція.

Процедура проведення. Школярам у класі пропонується написати невелике, по можливості веселе оповідання про те, як їх колектив нібито потрапив на пустельний острів і як розгорталися події далі. При цьому необхідно вказувати ті чи інші прізвища однокласників (звичайно ж не обов'язково всі).

Методика 5. «Графічний символ особистості».

Процедура проведення. Вона повністю ідентична попереднім методикам і включає всі їх етапи: розподіл класу на групи, визначення між ними функціональних зв'язків, інструктаж із когнітивного аспекту взаємодії, комунікативний ігровий обмін інформацією, заключна бесіда і обробка та аналіз одержаних результатів.

Питання для самоперевірки

1. Дайте визначення поняттям: спілкування, комунікація, взаємооцінка, перцепція.
2. Назвіть умови використання активних методик дослідження взаємної міжособистісної перцепції.
3. Які особливості використання активних методик дослідження взаємної міжособистісної перцепції.
4. Опишіть загальну процедуру застосування активних інтеракційних методик.
5. Яка мета застосування методики «Незалежні інтеракційні характеристики».
6. Опишіть процедуру методики «Вивчення емоційних оцінок взаємин між однокласниками».
7. Як здійснюється аналіз методики «Виявлення емоційних оцінок взаємин між учнями та вчителями».
8. Для якої вікової категорії можна адаптувати методику «Умовний пустельний острів».
9. Які обмеження у проведенні методики «Графічний символ особистості».

Рекомендована література та інтернет-ресурси

1. Балл Г. О. Категорія «культура особистості» в аналізі гуманізації загальної та професійної освіти // Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: Зб. наук. праць /За редакцією І. А. Зязюна та Н. Г. Ничкало. — К., 2003. — С.51–61.
2. Власенко В.В. Вчителі – учні: психологія взаємних оцінних ставлень. Монографія. – К.: УДПУ ім. М.П. Драгоманова, 1995. – 155 с.
3. Коломинский Я. Л. Психология детского коллектива: Система личностных взаимоотношений. — Минск: Нар. osveta, 1989. — 239 с.

4. Конвенція про права дитини / Актуальні проблеми психології: Збірник. — Т.1. Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. — К.: Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. — 2002. — С.32–36.
5. Москальова А. С. Психологічна культура як необхідний чинник здорового способу життя студентської молоді // Вісн. Чернігів. держав. педагогіч. ун-ту. Сер.: Психологічні науки. — Вип. 31., Т. 2. — Чернігів, 2005. — С. 154–159.
6. Москальова А. С. Психологічна культура — як необхідний фактор формування особистості // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія: Зб. ст. — Вип. 4. — К.: Пед. преса, 2002. — С. 152–157
7. Овчарова Р. В. Практическая психология образования: Учеб. пособие для студ. психол. ф-тов ун-тов. — М.: Издат. центр «Академия», 2003. — 448 с. 35
8. Практикум по общей и экспериментальной психологии / Под ред. А. А. Крылова, С. А. Маничева. — 2-е изд., доп. та перероб. — СПб.: Питер, 2005. — С. 324–328.
9. Практическая психология образования: Учеб. для студ. высш. и сред. спец. учеб. заведений / Под ред. И. В. Дубровиной. — 2-е изд. — М.: ТЦ «Сфера», 1998. — 528 с.
10. Психологія діяльності та навчальний менеджмент: Навч.-метод. посіб. для самот. вивчення дисципліни / В. А. Козаков, М. В. Артюшина, О. М. Котикова та ін.; За заг. ред. В. А. Козакова. — К.: КНЕУ, 2003. — 829 с.
11. Рибалко В. В. Психологічна служба у позашкільних закладах // Основи практичної психології: Підручник / За ред. В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. — К.: Либідь, 1999. — С. 372–377.
12. Туриніна О. Л. Вплив рівня психологічної культури на організаційну культуру колективу. Актуальні проблеми психології: Збірник. — Т. 1. Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. — К.: Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. — 2002. — С.32–36.

13. Туриніна О. Л. Проблеми формування психологічної культури у старшокласників // Проблеми вищої педагогічної освіти: Зб. матеріалів Міжнарод. конф. — Тернопіль. — 2000. — С. 27–34.

Орієнтовний перелік проблемних питань для самоосвіти в міжкурсовий період в межах зазначеної теми

1. Психологічні бар'єри спілкування.
2. Психологічні чинники ефективності спілкування.
3. Методи діагностики згуртованості колективу.
4. Технологія проведення інтерактивного заняття.
5. Активні психолого-педагогічні методи навчання та розвитку.
6. Вікові особливості розвитку підлітка.